

Hulp die hulp vereist

door Geeske Hovingh

Linda Polman

De crisiskaravaan

Balans, Amsterdam 2008 - € 17,95

Henri Dunant en Florence Nightingale: twee grote namen uit de geschiedenis van de hulpverlening. Dunant geloofde in het bieden van hulp aan slachtoffers met behoud van volstrekte neutraliteit. Dat was de grondgedachte van waaruit hij in 1863 het Internationale Rode Kruis oprichtte. Nightingale daarentegen worstelde met het begrip 'neutraliteit'. Ze ontdekte dat de soldaten die ze op het slagveld van de Eerste Wereldoorlog had opgelapt, daarna weer als kanonnenvlees werden gebruikt, waardoor de oorlog tot in lengte van dagen voortduurde. Het deed haar concluderen dat neutraliteit in hulpverlening onmogelijk is en dat je de gevolgen van jouw interventie dient te onderzoeken alvorens je hulp biedt.

Met deze polemiekt opent Linda Polman haar boek *De crisiskaravaan. Achter de schermen van de noodhulpindustrie*. Polman is journalist, sinds jaar en dag correspondent vanuit verschillende Afrikaanse landen, ze schrijft voor een aantal (internationale) kranten en deed met haar vorige boek *'k Zag twee beren: de achterkant van de VN-missies* veel stof opwaaien.

In 2008 verscheen *De crisiskaravaan*, een boek dat, ondanks het feit dat het niet meer vooraan in de schappen ligt, de moeite waard blijft om onder de aandacht te brengen, zeker in het licht van de huidige discussie over (falende) effectiviteit van ontwikkelingshulp. Polman richt zich in haar boek op de dilemma's van noodhulp. De leidraad is de vraag of internationale hulporganisaties moeten doorgaan met hulpverlening, als strijdende partijen in humanitaire ruimtes de hulp voor zichzelf en tegen hun vijanden gebruiken, en er de oorlogen mee verlengen.

Ze opent haar boek met het voorbeeld van Goma, waar het twistpunt tussen Dunant en Nightingale uitermate scherp in beeld komt. Deze stad in Noordoost Congo vormde in 1994 de uitwijkplaats voor honderdduizenden Rwandezes, die wegvluchtten uit de hel van hun thuisland waar in minder dan een maand achthonderdduizend Tutsi's en gematigde Hutu's waren afgeslacht. De meesten van ons hebben de beelden van die enorme vluchtelingenstromen op weg naar veiligere gronden nog helder op het netvlies staan. Maar wat we als televisiekijker niet zagen en Polman juist expliciet benoemt, is dat zich onder de vluchtelingen grote aantallen genocide-plegers bevonden, op zoek naar een rustige schuilplaats. Wat ook niet aan de grote klok gehangen werd, was dat de internationale hulporganisaties tijdens en voorafgaand aan de genocide in Rwanda grotendeels afwezig waren geweest: ze hadden het land simpelweg niet durven betreden. Er viel dus het een en ander goed te maken en dat deden deze organisaties het liefst op Congolees grondgebied, waar hun vlaggen de vluchtelingenstromen vrolijk tegemoet wapperden.

Na verloop van tijd brak er cholera uit in het kamp. Mensen die de gruwelen van Rwanda hadden overleefd, gingen nu alsnog dood. Dit werd wel de 'tweede genocide' genoemd en het was allemaal 'live' – of moet ik zeggen: 'dead'? – op televisie te volgen. Internationale inzamelingsacties leverden een slordige 1.5

miljard dollar op waarmee vijftig kampen uit de grond gestampt konden worden in en rond Goma. Niet minder dan tweehonderdvijftig hulporganisaties hadden zich intussen op deze operatie gestort.

Nieuws dat de buitenwacht evenmin bereikte, was dat een deel van de slachtoffers niet was bezweken aan cholera, maar vermoord door Hutu-milities, omdat ze hadden willen terugkeren naar 'kakerlakkenland' – Rwanda. De lijken werden in een put gegooid, de verhalen in de doofpot gestopt...

Een jaar later waren de logo's van alle hulporganisaties niet alleen op de kleurige vlaggen, maar ook op latrinedeuren, waterpompen en zelfs op pleisters terug te vinden. *De genezing van deze wond werd mede mogelijk gemaakt door Artsen zonder Grenzen!* denk je er bijna bij. Polman schrijft er over: 'Er zijn is bij een dergelijke humanitaire megahappening niet genoeg. Laten zien dat je er bent, om niet door de concurrenten van het toneel weggespeeld te worden, is voor hulporganisaties minstens zo belangrijk.' Het vluchtelingenkamp was intussen een stad geworden met rijke en arme buurten, restaurants, cafés en zelfs bioscopen. Overal kon je boeken vinden, allerhande lesmateriaal, maar de meeste spullen waren geroofd uit Rwandese scholen en bibliotheken.

Ernstiger was dat aan de rand van het kamp extremistische Hutuleiders verschenen, er onder de bewoners nieuwe rekruten werden geronseld en de milities 's nachts de grens over slopen om 'op Tutsi-jacht' te gaan.

Indachtig de beginselen van het Rode Kruis werd iedereen in Goma door hulporganisaties geholpen. Dat er over de voedselrantsoenen die de mensen ontvingen, 'oorlogsbelasting' moest worden betaald aan schimmige tussenpersonen, werd vergezwegen, evenals dat er van dat geld een gruwelijke oorlog werd voortgezet. Hulpverleners wendden hun blikken af, durfden soms 's nachts de kampen niet meer in, die op dat moment het domein van de Hutu-milities waren geworden. Diefstallen van hulpgoederen werden stilgehouden, bang als de organisaties waren voor aantasting van hun reputatie. En zo ontstond er een angstaanjagende vicieuze cirkel, waarin hulpgoederen de bron vormden van toenemend geweld, waardoor er weer meer hulpgoederen nodig waren en het conflict voortduurde en zich zelfs uitbreidde. Polman beschrijft de situatie in Goma als 'een totale ethische ramp' en het moge duidelijk zijn dat zij zich in het Nightingale-kamp schaaft: soms kan hulp meer kwaad dan goed doen.

Polman heeft meer plekken gezien om deze stelling te onderbouwen, Sierra Leone bijvoorbeeld. Het kenmerkende gegeven van de burgeroorlog die daar woedde, tussen 1991 en 2002 – het afhakken van ledematen – is volgens haar grotendeels een strategie geweest om media en hulporganisaties te lokken. 'Wat wij afbreken, gaan jullie opbouwen, maar dan beter', citeert ze een van de rebellen. En een hulpverlener zegt erover: 'Nooit eerder was het zo gemakkelijk om geld in te zamelen dan met plaatjes van deze drommels', refererend aan de verminkte kinderen.

Weeshuizen in buurland Liberia doen ook goede zaken, maar 80 procent van de kinderen die er wonen, hebben gewoon ouders. Hongersnoden zijn zelden het gevolg van natuurrampen, veel vaker zitten er mensenhanden achter. Iedereen herinnert zich nog de grote Live-Aidcampagne voor Ethiopië in 1985. Miljoenen dollars werden er ingezameld om mensen aldaar uit de hongersnood te trekken. Maar opnieuw is er hier sprake van een 'achter de schermen-verhaal', want wat bleek? De regering had dorpingen uit het noorden naar het zuiden verdreven

om de rebellen aldaar zo van hun achterban te ontdoen. Deze volksverhuizing dwong mensen hun vruchtbare gronden te verlaten, met alle gevolgen van dien. Naar buiten toe werd het afgedaan als een natuurramp, want dat zou in de westerse wereld beduidend meer geld opbrengen dan wanneer het om de 'zoveelste Afrikaanse oorlog' ging.

Polman beschrijft verder situaties in Darfur, Kosovo, Irak en Afghanistan, en hoe noodhulp daar eveneens tot verdere ontregeling heeft geleid. In al deze gevallen is min of meer sprake van dezelfde mechanismen: er zijn té veel hulporganisaties die té weinig samenwerken, zich vooral lijken te bekommeren om hun eigen achterban en reputatie in plaats van om het feitelijke werk, namelijk: mensen op een structurele manier helpen en hun nood verlichten. Daarnaast is er in alle gevallen sprake van misbruik van de geboden hulp en wordt er te weinig nagedacht over manieren om dat tegen te gaan.

Deze conclusies komen Polman op kritiek te staan: veel organisaties ontkennen de door haar geschetste werkwijze; hun intenties zouden wel degelijk oprecht zijn en ze zouden alles in het werk stellen om machtsmisbruik en inefficiëntie te voorkomen. In haar commentaar op het Rode Kruis gaat ze voorbij aan het feit dat juist de neutraliteit van deze organisatie deuren opent die voor andere hulporganisaties gesloten blijven. Het resultaat daarvan is dat vele slachtoffers überhaupt bereikt kunnen worden. Soms is haar wat cynische toon dus wat kort door de bocht.

Maar dat neemt de zere plek niet weg en Polman weet daar met haar boek *De crisiskaravaan* feilloos de vinger op te leggen.

Kritiek op ontwikkelingssamenwerking is altijd een gevoelige kwestie, deze schrijfster onthult echter verhalen van achter de schermen die een veel grotere bekendheid verdienen en die een onthullend licht werpen op ontwikkelingssamenwerking. Ze pleit niet voor afschaffing ervan zoals VVD'er Boekesteijn en econome Dambisa Moya dat op dit moment doen, maar ze formuleert een niet mis te verstane aanklacht tegen ontwikkelingssamenwerking als industrie. Hulporganisaties moeten volgens haar ondervraagd kunnen worden, aan hun leden verantwoording afleggen voor hun activiteiten en transparantie tonen. Ze dienen eerlijk te zijn over obstakels en dat kan soms betekenen dat er gekozen moet worden voor een minder voor de hand liggende oplossing, bijvoorbeeld terugtrekking uit een noodgebied. Daarnaast is volgens Polman objectieve onderzoeksjournalistiek een must: er is uitgebreide toegang tot informatie nodig, waarover in vrijheid geschreven moet kunnen worden, en dus niet in opdracht van een hulporganisatie, zoals dat nu te vaak gebeurt.

Kritische vragen durven stellen is het begin van verbetering in deze sector.

Polman sluit haar boek af met de woorden: 'Stellen we de vragen niet voor onszelf, dan zouden we het moeten doen voor de mensen die we onze volgende crisiskaravanen gaan zien binnentrekken.' Precies zoals Nightingale dat deed...